

Københavns Universitet

Tilegnelse af fortællerperspektiv og referentperspektiv i dansk tegnsprog

Engberg-Pedersen, Elisabeth

Published in:

NyS: Nydanske sprogstudier

Publication date:

2015

Document Version

Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Engberg-Pedersen, E. (2015). Tilegnelse af fortællerperspektiv og referentperspektiv i dansk tegnsprog: introduktion af en ny referent. NyS: Nydanske sprogstudier, 48, 9-35.

NyS

Titel:	Tilegnelse af fortællerperspektiv og referentperspektiv i dansk tegnsprog: introduktion af en ny referent	
Forfatter:	Elisabeth Engberg-Pedersen	
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier 48. Sprogtilegnelse</i> , 2015, s. 9-35	
Udgivet af:	NyS i samarbejde med Dansk Sprognævn	
URL:	www.nys.dk	

© NyS og artiklens forfatter, 2015

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Tilegnelse af fortællerperspektiv og referentperspektiv i dansk tegnsprog: introduktion af en ny referent

ELISABETH ENGBERG-PEDERSEN

1. SPROGLIGT PERSPEKTIV¹

Sprogligt perspektiv kan bruges om to forskellige, men beslægtede fænomener. Det ene er sproglige udtryk der viser at en begivenhed ses fra et bestemt sted (Sweetser 2012; Verhagen 2007), det andet er kodning af referenter som nye eller kendte, væsentlige eller perifere, og af begivenheder som forgrund eller baggrund. Den første type perspektiv ses af forskellen på hvordan samme begivenhed kan beskrives fra enten Peters eller Maries perspektiv:

- (1) Marie åbnede døren til værelset, gik ind og så Peter vågne.
- (2) Peter vågnede og så Marie åbne døren til værelset og komme ind.

Her ændres rækkefølgen af begivenhederne, bevægelsesverbet (*gå* vs. *komme*) og subjektet og komplementet for *så* afhængigt af hvilket perspektiv begivenhederne ses fra.

Den anden type perspektiv ses i de kodningsværktøjer hvormed sprogbrugere viser hvad modtagerne skal opfatte som kendt eller ny information, og om en referent eller en begivenhed er væsentlig for det følgende eller er baggrundsinformation. På dansk drejer det sig bl.a. om forskellen på bestemt og ubestemt bøjning (*en bjørn*/*bjørnen*).

Den første type perspektiv afspejler oplevelsen af begivenheden uafhængigt af en eventuel sproglig formidling, den anden type er helt afhængig af kommunikationssituationen og dens forløb over tid. I det følgende bruges *referentperspektiv* om den første type perspektiv, altså om de sproglige træk der koder en af de omtalte referenters perspektiv. *Fortællerperspektiv* betegner sproglige træk der koder fortællerens

instrukser til modtageren om referenternes og begivenhedernes informationsstatus. De to typer perspektiv afspejler imidlertid forskellige kognitive og funktionelle processer: I referentperspektivet får modtageren mulighed for at sætte sig i referenternes situation og opleve den sådan som de oplevede den. Fortællerperspektivet derimod tager udgangspunkt i kommunikationssituationen som en social proces fordi fortælleren hele tiden skal tilgodese modtagerens forståelsesbehov. Referentperspektivet kan være relevant kun for beskrivelsen af en enkelt begivenhed, mens fortællerperspektivet afhænger af afsenders overblik over længere forløb. Desuden kodes de to typer perspektiv ved hjælp af forskellige sproglige værktøjer.

De to typer perspektiv kan supplere hinanden som i det element i fortællinger der er fokus på i denne undersøgelse, nemlig introduktion af en ny væsentlig referent. Nye referenter er netop nye i fortællingen (fortællerperspektivet), men de introduceres meget ofte relativt til allerede introducerede referenter, som de så også kan være nye for. Det gælder fx heksen i starten af H. C. Andersens Fyrtojet:

’Der kom en soldat marcherende hen ad landevejen: én, to! én, to! Han havde ..., og nu skulle han hjem. Så mødte han en gammel heks på landevejen...’

Hovedpersonen introduceres ved en *der*-konstruktion med et bevægelsesverbum, men heksen introduceres relativt til den første referent ved en transitiv konstruktion med det definite *han* om soldaten som subjekt og det indefinitte *en gammel heks* som objekt; heksen introduceres altså sådan som soldaten oplever hende, eller i hvert fald med udgangspunkt i ham, samtidig med at det signaleres at hun er ny i fortællingen.

Denne undersøgelses fokus er hvordan en ny person introduceres i fortællinger på dansk tegnsprog, og hvordan døve børn tilegner sig de relevante kodningsværktøjer. Til sammenligning inddrager jeg eksempler fra fortællinger på dansk der er indsamlet ved hjælp af det samme materiale fra børn og voksne der taler dansk.

Afsnit 2 er en kort introduktion til dansk tegnsprog med fokus på udtryk for perspektiv. I afsnit 3 resumeres nogle undersøgelser af tilegnelse af amerikansk og britisk tegnsprog. Så følger en gennemgang af eliciteringsmaterialerne i afsnit 4, deltagerne i undersøgelsen i afsnit 5,

de voksnes introduktioner af ny referent i afsnit 6 og børnenes i afsnit 7. Endelig diskuteres resultaterne i afsnit 8 i lyset af Slobins (1996) teori om retorisk stil og det ikoniske forhold mellem udtryk og indhold.

2. DANSK TEGNSPROG OG UDTRYK FOR PERSPEKTIV

Dansk tegnsprog² er et af i øjeblikket 138 sprog i familien *Deaf sign language* i *Ethnologue* (2014). Sprogene i gruppen *Deaf sign language* er opstået rundt omkring i verden hvor døve er kommet sammen i tilstrækkeligt store grupper (Meir et al. 2010), i de industrialiserede lande hyppigst i forbindelse med oprettelsen af døveskoler som i Danmark i 1807 (Bergman & Engberg-Pedersen 2010). Men der findes også tegnsprog som er opstået i områder med en stabil befolkning med udbredt arvelig døvhed. Eksempler på disse såkaldte landsbytegnssprog er adamorobe tegnsprog i Ghana (Nyst 2007) og al sayyid beduintegnsprog, som bruges af døve al-sayyid-beduiner og deres omgivelser i det sydlige Israel (Sandler et al. 2005).

Dansk tegnsprog bruges som primærsprog af ca. 3000 mennesker. Sproget støttes af staten gennem bl.a. døves ret til tolkning i forskellige situationer, oprettelse af en godkendt tolkeuddannelse i 1986 og senest i 2014 en ændring af lov om Dansk Sprognævn sådan at dansk tegnsprog er blevet en del af nævnets ansvarsområde.

I de seneste 10-15 år har flere og flere børn med medfødt døvhed fået cochleare implantater (CI). I dag får hovedparten af døvfødte børn CI på begge ører før et-årsalderen, og kun en meget lille gruppe af disse børn møder dansk tegnsprog i deres omgivelser. Det drejer sig især om børn med døve forældre. Hovedparten af døve børn tilegner sig altså ikke længere dansk tegnsprog idet dansk tegnsprog ikke er en del af tilbuddet til forældrene til døve børn. Der er lavet flere undersøgelser af danske CI-opererede børns dansk. Den seneste (Percy-Smith et al. 2013) viser at hovedparten af børnene ikke har alderssvarende sprogforståelse og aktivt og passivt ordforråd på dansk, og at der er en sammenhæng mellem børnenes dansk og en række faktorer, bl.a. hvor i landet de er blevet opereret, hvor tidligt i livet de er blevet opereret, og hvilken type kommunikation (dansk alene eller dansk med støttetegn)

omgivelserne bruger. Børn hvis omgivelser bruger støttetegn, har en dårligere forståelse af dansk og et lavere aktivt ordforråd. Undersøgelsen kan imidlertid ikke vise om der er tale om en årsagssammenhæng. Vi ved ikke på nuværende tidspunkt hvor mange der på længere sigt vil bruge en eller anden form for visuel kommunikation, hvad enten det er dansk tegnsprog eller dansk med tegnstøtte.

I dansk tegnsprog og de fleste andre tegnsprog bruger den der udfører tegnsprog,³ retninger ud fra sin krop til at repræsentere og dermed fastholde referenter på tværs af sætningsgrænser. Sådanne retninger kaldes traditionelt lidt misvisende *loci* (sg. *locus*). De kan opfattes som en form for projektion af referenterne i rummet (Engberg-Pedersen 1993; se også Liddell 2003) og i den forstand som steder i rummet omkring tegnsprogsbrugeren. Men da de kun kan observeres som de retninger tegnsprogsbrugeren orienterer sit blik, ansigt, sin krop eller sine hænder, bør de snarere beskrives som forskellige retninger ud fra tegnsprogsbrugeren, og man kan så tale om at hænderne bevæges hen mod eller væk fra tegnsprogsbrugers krop eller orienteres væk fra eller hen mod tegnsprogsbrugers krop langs den vektor (Liddell 2003) som locus bør beskrives som. Det er misvisende at se uspecificerede positioner i rummet som en del af det sproglige udtryk.

Det gælder dog ikke tegnsprogsbrugers eget locus, locus *c* (for *centrum*), som er det sted tegnsprogsbrugers krop befinder sig. Locus *c* kan repræsentere fortælleren eller en af de omtalte referenter, som derved overtager perspektivet. Brugen af locus *c* er med andre ord central for forståelsen af perspektiv og perspektivskift i dansk tegnsprog. Hvem locus *c* repræsenterer, aflæses af hændernes orientering og bevægelsesretning i visse tegn, tegnsprogsbrugers blikretning og mimik og undertiden af kroppens og ansigtets orientering. Tegnsprogsbrugeren kan efterligne en referents mimik, blikretning og krops- og ansigtsorientering og orientere hænderne i et tegn sådan at det er tydeligt at locus *c* ikke repræsenterer fortælleren, men en omtalt person. Et tegn som GIVE udføres i reglen ved at hænderne føres fra kroppen og ud i locusretningen for modtageren af det der gives, men hænderne kan også føres ind mod kroppen i en sætning med betydningen 'han fik pengene' med locus *c* om modtagerreferenten. De forskellige træk der angiver at locus *c* er overtaget af en anden referent end fortælleren, føl-

ges ikke altid ad. Fx kan hændernes orientering og bevægelsesretning vise at locus *c* er overtaget af en omtalt referent (referentperspektiv), samtidig med at fortælleren fastholder øjenkontakt med modtageren (fortællerperspektivet). Tilsvarende ”udlån” af deiktiske elementer og blandinger af fortæller- og referentperspektiv ses bl.a. i forskellige former for citeret kommunikation i talesprog (Evans 2013).

I dansk tegnsprog og andre tegnsprog er det ikke kun i citeret kommunikation at man ser forskellige blandinger af deiktiske elementer, men også i beskrivelser af begivenheder. En begivenhed kan beskrives sådan at den der handler eller handles med, mere eller mindre overtager locus *c* ligesom i citeret kommunikation; handlingen beskrives altså som om tegnsprogsbrugeren selv oplever den (jf. Metzger 1995 om *constructed action* i lighed med *constructed speech* om citeret kommunikation).

Organiseringen af loci i rummet er ofte særligt tydelig i de såkaldt produktivt dannede prædikater, som beskriver enheders bevægelse eller position i forhold til hinanden (Engberg-Pedersen 1993; Schembri 2003). Disse prædikater kan analyseres i samtidige meningsfulde dele: Fx bruges en pegehånd med pegefingern rettet opad om et individ der bevæger sig i forhold til et andet individ – i illustration 1 i forhold til en referent repræsenteret ved locus *c*. Samme håndform kunne bruges i et prædikat med betydningen ’nogen bevæger sig forbi [den som repræsenteres af locus *c*]’, et prædikat med to hænder med samme håndform bevæget mod hinanden betyder ’to mødes’ osv.

ILLUSTRATION 1

Et produktivt dannet prædikat med betydningen ’nogen nærmer sig [den som repræsenteres af locus *c*]’. Hånden bevæges mod ansigtet.

En knyttet hånd med lang- og pegefinger rettet ud og fingerspidserne nedad betegner et menneske der bevæger sig uden at det nødvendigvis er i forhold til andre, og en flad hånd med håndfladen nedad kan bruges om en bil i normal position. Disse håndformer betegner altså hele referenters bevægelse og position i rummet, eventuelt i forhold til referenter repræsenteret ved locus c eller i forhold til en referent repræsenteret ved den anden hånd. Et andet sæt håndformer bruges til at betegne nogens håndtering af et eller andet. Fx bruges en knyttet hånd i prædikater om at håndtere noget med et håndtag som en kølle i illustration 2.

ILLUSTRATION 2

En håndform om at håndtere noget (højre hånd) og en håndform om at nogen nærmer sig (venstre hånd, som bevæges mod locus c). Locus c repræsenterer det individ der holder noget i hånden: *Nogen nærmede sig (bollen med køllen).*

Hændernes bevægelse og udnyttelsen af rummet i disse tegn er ikonisk, men med megen standardisering. Fx bruges en kort, brat afsluttet bevægelse om at noget er stillestående, fx en parkeret bil. I illustration 2 bruges to håndformer samtidig om to forskellige referenter; den ene hånd bevæges, og den anden holdes stille. Håndformer der holdes stille uanset om referenten bevæger sig eller ej, repræsenterer baggrundsinformation.

Hånden eller hænderne i produktivt dannede prædikater kan opfattes som referentprojektioner i lighed med loci. Det er da også muligt at pege med den ”anden” hånd mod håndformen i et produktivt dannet

prædikat for at referere til den referent som håndformen repræsenterer. Pegninger er meget hyppige i dansk tegnsprog. De bruges svarende til pronomener og bestemmere (Engberg-Pedersen 2003a) og udføres i reglen i en locusretning, mod locus *l* med reference til første person eller altså mod en håndform i et produktivt dannet prædikat.

3. DØVE BØRNS TILEGNELSE AF NONMANUELLE UDTRYK

Som det er fremgået, skal man skelne mellem manuelle artikulatorer og nonmanuelle artikulatorer som krops- og ansigtsorientering, blikretning og mimik og mellem leksemer og produktivt dannede tegn. Flere undersøgelser af døve børns tilegnelse af et tegnsprog har vist at de bruger manuelle leksikalske tegn før nonmanuelle udtryk. I en oversigtsartikel om tilegnelsen af amerikansk tegnsprog (ASL) fandt Reilly og Anderson (2002) bl.a. at børnene først ved skolestart begyndte at bruge de ansigtsudtryk som markerer spørgsmål. Emmorey og Reilly (1998) fandt at amerikanske døve børn brugte nonmanuelle markører i citeret kommunikation førend i konstruktioner med konstrueret handling. Desuden så de at femårige i modsætning til treårige og voksne brugte leksemet SAY til at introducere citeret kommunikation, og at syvårige brugte mindre konstrueret handling end de andre aldersgrupper. De syvårige var tilbøjelige til at lave 'structurally more complex, but affectively more bland narratives than younger children' (Emmorey & Reilly 1998: 86). Morgan et al. (2002) undersøgte engelske døve børns udtryk for skift i perspektiv i sekvenser hvor de skulle beskrive hvordan et barn fx malede et andet i ansigtet. Voksne døve beskriver typisk handlingen ved først at lave tegnet PAINT med hånden i en locusretning væk fra deres eget locus, dvs. fra agentens perspektiv, og derefter vende krop, ansigt og blik og beskrive den samme handling fra patientens perspektiv, dvs. ved at udføre tegnet PAINT mod deres eget ansigt. Det var imidlertid kun de ældste børn på ni til tolv år der klarede at lave to prædikater sekventielt, og selv disse børn havde svært ved at udtrykke skiftet nonmanuelt (skift i blikretning, ansigtsorientering og mimik) sådan som de voksne gjorde.

I en tidligere undersøgelse af danske døve børn (Engberg-Pedersen 2003b) fandt jeg at børn på seks til ni år havde tendens til at udtrykke følelser leksikalsk, ikke nonmanuelt ved ansigtsudtryk, og at selv de ældste børn havde svært ved at integrere ansigtsudtryk for følelser med de rigtige manuelle tegn når de fortalte en historie.

Det må altså forventes at døve børn bruger manuelle leksemer før de bruger nonmanuelle udtryk og produktivt dannede prædikater. Det vil vise sig at det reducerer deres muligheder for at udtrykke perspektiv drastisk.

4. ELICITERINGSMATERIALERNE

Data er eliciteret ved hjælp af små tegneserier på 4-5 billeder. I de såkaldte A-historier interagerer hovedpersonen med to andre efter hinanden og er agent (A) i den afsluttende handling. Fx ser man en bølge stille sig i en gyde med en kølle. Da en ung, bredskuldret mand passerer, gemmer han sin kølle på ryggen. Så kommer en lille mand med en masse pengesedler i hånden. Ham slår bøllen i hovedet. Der er i alt fire A-historier:

1. Historien om bøllen i gyden (*Bøllen*)
2. En historie om en politibetjent i en park der går forbi en hjemløs der sover på en bænk, og derefter vækker en jakkeklædt mand på en bænk (*Betjenten*)
3. En historie om en jæger der skyder forbi en hjort og derefter rammer en ko (*Jægeren*)
4. En historie om en dreng med en balje med sæbevand der ser skeptisk på en bokser og så giver sig til at vaske en hvalp (*Drengen*)

I P-historierne er hovedpersonen det individ som handlingen til sidst går ud over, dvs. hovedpersonen er patient (P) i den afsluttende handling. Der findes altså en modsvarighed til *Bøllen*, nemlig en historie om en lille mand der hæver penge i en automat og så bliver slået ned. De fire P-historier er:

1. Historien om den lille mand der bliver slået ned af en bølge (*Den lille mand*)
2. En historie om en mand der lægger sig til at sove på en bænk og bliver vækket af en betjent (*Manden på bænken*)
3. En historie om en ko der løber ud i en skov, hvor den bliver skudt (*Koen*)
4. En historie om en hvalp der ruller sig i en mudderpøl og så bliver vasket af en dreng (*Hvalpen*)

Deltagerne fik udleveret et hæfte med hver billedfortælling en ad gangen og blev bedt om at blade hæftet igennem og så fortælle historien uden at se på billederne. Børnene bladede dog gennem hæfterne igen mens de fortalte historierne. Hver deltager fortalte to A-historier og to P-historier, men aldrig begge historier i et par. Efter *Den lille mand* og *Manden på bænken* fik deltagerne et ekstra billede der viser hovedpersonen vende hjem; de blev bedt om at genfortælle forløbet sådan som hovedpersonen ville fortælle om det til sin kone.

5. DELTAGERNE

De fleste data blev indsamlet i 2004, hvor dansk tegnsprog var primærprog for de fleste børn som var døve fra fødslen. Hovedparten havde normalhørende familier, som først var begyndt at lære dansk tegnsprog da de fik et døvt barn. I børnehaver og skoler for døve var de fleste pædagoger og lærere også hørende. Børnene var altså omgivet af dansk og så meget ofte dansk tegnsprog udført af mennesker som brugte sproget som andetsprog. Data fra to af børnene stammer fra 2011; de to børn har døve forældre.

De ti børn i denne undersøgelse var mellem seks og ni år på optagelsestidspunktet. Tre af dem har døve forældre, og et yderligere barn en døv storebror. Ingen af børnene har CI. Desuden deltog fem voksne døve som alle har døve forældre og har brugt dansk tegnsprog fra den tidligste alder. De voksne benævnes V1-V5, børnene ved D for dreng og P for pige og alderen i år og måneder, fx er P6;5 den yngste pige på seks år og fem måneder.

I det følgende inddrages af og til historier fortalt på dansk til sammenligning for at tydeliggøre hvad der er karakteristisk for dansk tegnsprog. De danske historier blev indsamlet blandt dansksprogede børn og voksne i forbindelse med det projekt der omtales i note 1. Desværre ligger en selvstændig analyse af disse historier og en egentlig sammenligning mellem historierne på de to sprog uden for denne artikels rammer.

6. DE VOKSNES INTRODUKTION AF EN NY REFERENT

6.1 *Introduktion af den første væsentlige referent*

Alle historierne har en hovedperson og en eller to væsentlige sekundære referenter. Voksne fortællere begynder historierne med at introducere en væsentlig referent. I de historier der er fortalt på dansk, sker det typisk som i (3) og (4) ved hjælp af en konstruktion med *det* eller *der* plus en finit form af *være* eller et positionsverbum og et nominal i ubestemt form i sætningens fokusområde efterfulgt af et adverbial eller en relativsætning med en bestemmelse af hvor hovedpersonen er, eller hvad hovedpersonen laver:

- (3) ja (2) der er en ko på vej til slagteriet (*Koen*)
- (4) det er en mand der skal på jagt (*Jægeren*)

Elleve af tyve historier på dansk begynder på denne måde med en tydelig markering af at referenten er ny og central.

På dansk tegnsprog markeres substantiver ikke obligatorisk som bestemt eller ubestemt. Som nævnt bruges pegninger ofte som bestemmere, men de markerer ikke bestemthed, men angiver at referenten er specifik og væsentlig, og kan bruges til at forbinde referenten med et locus. Det nonmanuelle signal *spændte øjenlåg* kan bruges til at markere at en referent er kendt med lav tilgængelighed (Engberg-Pedersen 1990), men det er ikke et obligatorisk signal. I denne undersøgelses meget korte historier bruges signalet kun af en deltager i alt to gange.

Tegnet EN bruges optionelt ved introduktion af en ny referent i dansk tegnsprog, tilsyneladende om en ny, væsentlig referent som ikke, i hvert fald i første omgang, knyttes til et locus forskelligt fra *c* idet EN

+ et substantiv ikke kombineres med en pegning. I de tyve historier fortalt af voksne i denne undersøgelse introducerer deltagerne i alt 107 nye referenter, og her bruges EN samlet fjorten gange af fire ud af de fem voksne deltagere. I tolv ud af de fjorten gange med EN bruges tegnet i introduktionen af en animat, væsentlig referent, kun i to tilfælde bruges EN i introduktionen af en inanimat referent, nemlig en lastbil i *Koen* og en bænk i *Manden på bænken*. I begge tilfælde er der tale om det sted hovedpersonen befinder sig. I langt de fleste tilfælde (93 ud af 107) er der altså ingen markering af at referenten er ny.

Den første referent deltagerne nævner, er speciel ved ikke at være forankret til noget andet. På dansk klares det som nævnt bl.a. ved det introducerende *det* eller *der*. I fortællingerne på dansk tegnsprog har de fem voksne lidt forskellige strategier. V1 bruger blot et substantiv med eller uden EN: HUND, MAND, JÆGER og EN POLITI efterfulgt af et prædikat om deres tilstand, et ydre fysisk kendetegn eller en handling. I introduktionen af hvalpen fortæller V1 fx at den kom trippende (illustration 3).

ILLUSTRATION 3A ILLUSTRATION 3B

HUND

“trippe”

HUND efterfulgt af et produktivt dannet prædikat om hundens trippen afsted. Her er skift i blikretning fra øjenkontakt med modtageren ved HUND (fortællerperspektiv) til efterligning af hundens blikretning samtidig med prædikatet (referentperspektiv).

V5 forankrer i tre tilfælde referenten til hæftet ved at pege på hæftet, fx i *Koen* ved at sige LASTBIL og pege på hæftet, hvorefter hun forklarer at der stod en ko på ladet. I fortsættelsen repræsenteres koen imidlertid ved locus *c*.

I alt introduceres tretten af de tyve hovedpersoner uden noget locus fra starten. I de resterende syv tilfælde bruger deltagerne et locus forskelligt fra *c* om hovedpersonen, men straks derefter repræsenteres hovedpersonen ved locus *c*.

Den sparsomme angivelse af referentens status som ny og det hurtige skift til prædikater med referentperspektivet som i illustration 3 viser at dansk tegnsprog lægger mere vægt på referentperspektivet end dansk, som lægger mere vægt på fortællerperspektivet ved at introducere referenterne som nye i sætningernes fokusområde.

6.2 Introduktion af sekundære referenter

I A-historierne introduceres de sekundære referenter i forhold til hovedpersonen, i de danske historier typisk ved en beskrivelse af den nye referents bevægelse eller position i forhold til hovedpersonen:

- (5) men problemet er at den første fyr der kommer forbi han ser lidt stor ud (*Bøllen*)
- (6) og så går han forbi en bænk hvor der ligger en eller anden bums og sover (*Politibetjenten*)

I P-historierne er hovedpersonen ikke opmærksom på den sekundære referent før vedkommende udfører en handling rettet mod hovedpersonen. På dansk introduceres agenten i den afsluttende handling typisk ved en *der*-konstruktion med *komme* eller et positionsverbum:

- (7) der står en fæl jæger gemt bag et træ og han skyder den stakels ko (*Koen*)
- (8) gong så kommer røveren farende frem bag hushjørnet med en stor kølle og gokker vores kære mand en ordentlig en lige i skallen (*Den lille mand*)

Forskellen på A-historierne og P-historierne er subtil på dansk. I (5), (6) og (8) beskrives relationen mellem hovedpersonen og den sekundære referent som fysisk nærhed (*kommer* og *går forbi*). I (5) og (8) antyder *kommer* svagt et etableret referencepunkt, og *forbi* i (5) har latent styrelse om hovedpersonen. I (7) angives slet ikke nogen relation mel-

lem den nye referent og hovedpersonen i den introducerende sætning; her har introduktionen af den sekundære referent samme opbygning som ved introduktionen af en hovedperson (jf. (3)). I starten af (8) er der noget der minder om referentperspektiv, nemlig det lydmalende *gong* som gør begivenheden nærværende for lytterne.

Da dansk tegnsprog lægger meget vægt på referentperspektivet, er der markant forskel på introduktionen af de sekundære referenter i A-historierne og P-historierne. I A-historierne introduceres femten ud af tyve sekundære referenter sådan som hovedpersonen får øje på dem, altså ikke blot ved fysisk nærhed. For at angive hovedpersonens perspektiv bruger fortællerne locus *c* om hovedpersonen som i illustration 2. I otte ud af de femten tilfælde hvor den sekundære referent introduceres sådan som hovedpersonen ser vedkommende, bruger de voksne et produktivt dannet prædikat om den sekundære referents bevægelse eller position inden de bruger et nominal om den sekundære referent, en rækkefølge der kan siges at afspejle hovedpersonens oplevelse: Først nærmer en eller anden sig, dernæst identificeres vedkommende. I seks af de resterende eksempler beskrives først opdagebegivenheden fra hovedpersonens perspektiv (dvs. med de træk der karakteriserer referentperspektiv), derefter følger et nominal om den sekundære referent (fortællerperspektivet), og så vender fortællerne tilbage til referentperspektivet med en beskrivelse af den sekundære referents bevægelse eller position ud fra den sekundære referents perspektiv.

Kun i fem af de i alt tyve introduktioner af en sekundær referent i A-historierne er der ikke noget ”opdage”-element; i fire tilfælde introducerer fortællerne den sekundære referent ved et nominal med fortællerperspektiv og laver så et produktivt dannet prædikat i lighed med prædikatet i illustration 1, men de fastholder samtidig øjenkontakten med modtageren. Her signalerer den manuelle del altså referentperspektiv (locus *c* repræsenterer hovedpersonen), mens blikket signalerer fortællerperspektivet gennem øjenkontakt med modtageren. Fortællerne bruger her en blanding af elementer med referentperspektiv og elementer med fortællerperspektiv som minder om indirekte tale. Kun i et enkelt tilfælde introduceres en sekundær referent helt uden brug af referentperspektiv.

I de danske historier bruges både bestemt og ubestemt nominal om den sekundære referent, i (6) og (7) ubestemte nominaler, i (5) bestemt form med *første*, og i (8) *røveren*, muligvis fordi fortælleren regner med at den der lytter til historien, kender røveren i forvejen, eller fordi man kan forvente at der kommer en røver når man går og vifter med sine penge. I fortællingerne på dansk tegnsprog bruges EN i tre ud af de elleve nominaler om de sekundære referenter. I de otte resterende tilfælde er der intet der markerer at referenten er ny fra et fortællerperspektiv; det markeres kun at referenten er ny i hovedpersonens synsfelt. I alle tilfælde repræsenteres de sekundære referenter ved et locus forskelligt fra *c* i A-historierne, hvor hovedpersonen er agent i den afsluttende handling og har ”patent” på locus *c*.

I P-historierne introducerer fortællerne i alt fjorten væsentlige sekundære referenter; tretten af disse forbindes med et locus forskelligt fra *c*. Det sker typisk i sekvenser hvor den sekundære referent siges at være placeret i forhold til eller at nærme sig hovedpersonen uden at det nævnes at hovedpersonen opdager vedkommende. Illustration 4 viser V3’s introduktion af jægeren i *Koen*. Den kan oversættes ved *Uheldigvis stod der en jæger bag et træ, og han skød (koen)*, men med en anden vægtfordeling af informationerne end på dansk. De nødtørftige forsøg på at fastholde tegnsprogsforløbet på skrift er forklaret i appendikset. V3 bevarer øjenkontakt med modtageren gennem hele sekvensen (fortællerperspektiv). Samtidig med illustration 4b-d bruger hun en særlig mimik der angiver topikaliseret information der danner baggrund for det følgende (fortællerperspektiv, Engberg-Pedersen 1990, 2011). Så følger parentetisk JÆGER, og derefter forgrundsinformation SKYDE. Bogstaveligt kan sekvensen gengives som ’uheldigvis et-bag-et-træ-i-nærheden-stående-individ, en jæger, skød.’ Her spiller fortællerperspektivet udtrykt gennem topikalisering altså en større rolle end i de sekvenser i A-historierne hvor den sekundære referent introduceres i beskrivelser af hvordan hovedpersonen får øje på referenten.

I andre P-historier med tættere fysisk kontakt mellem hovedpersonen og den sekundære referent bruges entydigt referentperspektiv. Illustration 5 viser V2’s beskrivelse af den sidste episode i *Bollen*.

ILLUSTRATION 4A

UHELDIG

ILLUSTRATION 4B

PEGNING

ILLUSTRATION 4C

TRÆ

ILLUSTRATION 4D

“stå-bag-træ”

ILLUSTRATION 4E

JÆGER

ILLUSTRATION 4F

SKYDE

ILLUSTRATION 5A

“tælle-penge”

ILLUSTRATION 5B

“slå-med-kølle”
(start)

ILLUSTRATION 5C

“slå-med-kølle”
(slut)

ILLUSTRATION 5D

EN

ILLUSTRATION 5E

TYV

ILLUSTRATION 5F

“slå-med-kølle”
(start)

Først beskriver V2 hvordan den lille mand går og tæller sine penge (illustration 5a). I illustration 5b bruger hun højre hånd om tyven der slår med en kølle, mens venstre hånd bevares som baggrundsinformation med håndformen fra illustration 5a om manden der tæller penge; locus *c* repræsenterer altså manden med penge, og højre hånd føres ind til kontakt med fortællerens eget hoved (illustration 5c). Venstre hånd bevares som baggrundsinformation om den lille mand helt til og med illustration 5e, hvorefter locus *c* skifter til at repræsentere bøllen. I illustration 5d-e identificeres gerningsmanden ved hjælp af EN TYV med fortællerperspektiv (øjnekontakt), og så beskrives handlingen en gang til, denne gang fra bøllens perspektiv i illustration 5f, hvor øjenkontakten med modtageren igen er afbrudt.

Sekvenser som illustration 5c-d efterfulgt af illustration 5f, hvor samme handling beskrives ved samme prædikat udført med to forskellige referentperspektiver, her først patientens perspektiv (illustration 5c) og så agentens (illustration 5f), er beskrevet for flere tegnsprog, bl.a. britisk tegnsprog (Morgan et al. 2002, Morgan & Woll 2003; jf. her afsnit 3) og sydbelgisk tegnsprog (Meurant 2008). Janzen et al. (2001) beskriver konstruktioner hvor locus *c* repræsenterer patienten (illustration 5b-c), som passiv i amerikansk tegnsprog (ASL). Da der ikke er mulighed for at omtale agenten i denne konstruktionstype, beskriver jeg den som konstruktioner hvor referentperspektivet er hos patienten.

6.3 De voksnes introduktion af en ny referent: konklusion

Alt i alt lægger dansk tegnsprog mere vægt på referentperspektivet og mindre på fortællerperspektivet end dansk ved introduktion af nye referenter, men fortællerperspektivet ses i brugen af EN som bestemmer, øjenkontakt med modtageren, informationsvægtning gennem speciel mimik med udtryksmæssigt og indholdsmæssigt skopus over bestemte tegnsekvenser (illustration 4b-d) og gennem håndformer uden bevægelse som markerer baggrundsinformation (fx venstre hånd, illustration 5b-e). Hovedpersonen associeres så godt som ikke med et locus forskelligt fra *c*, mens sekundære referenter associeres med andre loci og introduceres i beskrivelser af hvordan hovedpersonen får øje på dem, hvordan de er placeret i forhold til eller nærmer sig hovedpersonen, eller hvordan de håndterer hovedpersonen. I introduktionerne spiller skift mellem leksemer og produktivt dannede prædikater, udnyttelse af rumlige relationer og både manuelle og nonmanuelle udtryksmidler en afgørende rolle.

7. BØRNENES INTRODUKTION AF EN NY REFERENT

7.1 Brug af EN

Børnene skelner kun i meget begrænset omfang mellem introduktion af hovedpersonen og introduktion af sekundære referenter. Ligesom de voksne bruger børnene mange ikkemodificerede substantiver i introduktionerne af nye referenter. Seks af de ti børn bruger EN fra en til fem gange. De er klar over tegnets betydning som markør for en ny, væsentlig referent idet kun et barn en gang fejlagtigt bruger EN anden gang en referent omtales. P7;8 siger helt berettiget EN MAND om bøllen i sin fortælling om hvad den lille mand siger til sin kone; i forhold til konen som modtager er bøllen en ny referent. Her klarer hun altså at tage den lille mands fortællerperspektiv som referentperspektiv. Kun de to yngste børn bruger slet ikke EN.

Tendensen til overforbrug af EN og den manglende forekomst hos de yngste børn kan ses som et resultat af at børnene med skolestart for alvor kommer i kontakt med dansk i form af skriftsproget. Men denne mulige påvirkning skal ikke overdrives eftersom ingen af børnene kombinerer EN med ANDEN svarende til *en anden hund/mand*, på trods af

at de typisk introducerer den anden sekundære referent i A-historierne med ANDEN (fx ANDEN HUND). Selv om brugen af EN i dansk tegnsprog uden tvivl skyldes påvirkning fra dansk, ser børnene altså ud til at bruge formen mere i overensstemmelse med de voksnes tegnsprog. Det hyppigste nominal ved introduktion af en ny referent i børnenes sprog er ligesom hos de voksne et enkeltstående substantiv eller EN plus et substantiv.

7.2 Børnenes introduktion af sekundære referenter

Børnene introducerer 30 af 58 sekundære referenter blot ved hjælp af et nominal uden eksplicit at forbinde referenten med hovedpersonen eller med et locus:³

- (9) SENERE SNAVSET [blader i billedhæftet] VASKE DRENG VASKE [blader i billedhæftet] (D7;3 – *Hvalpen*)
 'Så er den snavset. En dreng/drengen vasker den.'

I 20 af 58 tilfælde bruger børnene leksemerne SE eller FINDE om hovedpersonen, altså '[hovedpersonen] ser/finder [den sekundære referent]', eller de bruger leksetaget TAGE-TIL (i betydningen 'bevæge sig til') eller en leksikaliseret form af prædikatet i illustration 1 ('nærme sig') om den sekundære referent. Derved forbinder de den sekundære referent med hovedpersonen.

- (10) SENERE SE HJORT (P7;8 – *Jægeren*)
 'Så så han en hjort/hjorten.'
- (11) SENERE NÆRME-SIG+ho-c POLITI SPØRGE HVAD LAVE (P7;4 – *Politibetjenten*)
 'Så kommer der en politimand/Så kommer politimanden og spørger hvad han laver.'

I de sidste otte tilfælde, dvs. 14 % af samtlige introduktioner af sekundære referenter, bruger børnene forskellige former for produktivt dannede konstruktioner med en vis udnyttelse af rummet eller fastholdelse af en håndform i baggrund om hovedpersonen (jf. illustration 2).

Fx fastholder P6;5, som har døve forældre, den højre hånd på ryggen fra det produktivt dannede prædikat ”holde-[kølle]-på-ryggen” samtidig med at hun med venstre hånd laver tegnene MAND efterfulgt af ”gå-fra-højre-forbi-*ɕ*” efterfulgt af en gestus med betydningen ’droppe’ (’han holder køllen på ryggen da en mand går forbi, som han opgiver’). Gennem fastholdelsen af hånden på ryggen, der repræsenterer bøllen, etablerer hun en relation mellem bøllen og den mand der går forbi. P8;2, som har en døv storebror, udnytter rumligt udtrykte relationer og locus *ɕ* i det følgende eksempel.

- (12) POLITI ”nærme-sig-i-en-bue-fra-højre-side-til-*ɕ*” ”gribe-om-arm-og-ryste-den” (P8;2 – *Politibetjenten*)
 ’En politimand/Politimanden kommer hen til bænken og griber ham i armen og ryster den.’

P8;2 forbinder her politibetjenten med et locus forskelligt fra *ɕ*. Brugen af locus *ɕ* om hovedpersonen ses i prædikatet om betjenten der nærmer sig, og i ”gribe-om-arm-og-ryste-den”, hvor P8;2’s venstre arm repræsenterer hovedpersonen og den højre den sekundære referent, dvs. agenten i handlingen. Perspektivet er altså hos agenten i handlingen. I godt halvdelen (30 af 58) af introduktionerne relaterer børnene altså ikke den sekundære referent til hovedpersonen, og i mere end to tredjedele af de resterende tilfælde (20 af 28) bruger de leksemer til at beskrive relationen. Syv af de otte introduktioner hvor de udtrykker en relation mellem hovedpersonen og den sekundære referent, stammer fra børn med døve forældre eller ældre døve søskende, men i ingen af disse tilfælde bruger børnene de nonmanuelle signaler som en voksen. P6;5 bruger sin venstre hånd til at repræsentere den bredskuldrede mand der går forbi (jf. illustration 2), men ser først på hånden da den er ud for hendes ansigt; det er for sent eftersom bøllen holder udkig med de forbipasserende og sætter køllen om på ryggen netop fordi han ikke tør give sig i kast med en af dem. P8;2 lukker øjnene under hele sekvensen i (12), muligvis for at imitere den sovende mand. Ingen af de voksne beskriver politibetjenten nærme sig samtidig med at de lukker øjnene; V4 bruger en konstruktion med lukkede øjne samtidig med en form af VÆKKE med hånden mod venstre skulder (illustration 6), hvor-

efter hun åbner øjnene, ser op mod venstre med et forskrækket udtryk og derefter forklarer, med øjenkontakt med modtageren, at det var en politibetjent. Hun skifter altså fra patientens perspektiv i illustration 6 og den nonmanuelt gengivne overraskelse til fortællerperspektivet da hun siger POLITI. P8;2 har lukkede øjne mens hun siger POLITI, hvilket er udelukket med et substantiv med en identificerende funktion; der bruger de voksne altid øjenkontakt med modtageren. I det hele taget har børnene sværest ved at integrere brugen af blikket med de andre udtryksmidlet.

ILLUSTRATION 6

VÆKKE udført med hånden på venstre skulder (referentperspektiv hos patienten).

Også mimik der udtrykker følelser, har børnene svært ved at administrere. P7;4 spærrer øjnene op (bøllens referentperspektiv) da hun beskriver den lille mand nærme sig i *Bøllen*, men hun har samtidig øjenkontakt med modtageren (fortællerperspektiv), og den kombination betyder efter de voksnes sprognorm at det var fortælleren der blev overrasket.

7.3 Børnenes introduktion af en ny referent – konklusion

Børnenes introduktion af hovedpersonerne viser at de er begyndt at tilegne sig brugen af EN til at introducere en ny væsentlig referent. De introducerer stort set de sekundære referenter på samme måde som hovedpersonerne, dvs. ved et substantiv eller EN plus et substantiv. Når de faktisk forbinder de sekundære referenter med hovedpersonerne, gør de det hovedsageligt ved hjælp af leksemerne SE og FINDE i modsætning til de voksnes brug af produktivt dannede prædikater med andre loci end locus *c* og blikretning og mimik til at angive referentperspektivet. Børnene har i det hele taget meget svært ved at bruge produktivt dannede prædikater, loci (både locus *c* om andre og andre loci end *c*) og mimik og blikretning til at angive andre perspektiver. At dømme ud fra disse fortællinger har de børn der har døve familiemedlemmer, en fordel i tilegnelsen af disse udtryksmidler.

8. DISKUSSION: RETORISK STIL OG IKONICITET

Slobin (1996) introducerede *retorisk stil* til at karakterisere typiske, men ikke obligatoriske træk i fortællinger på forskellige sprog. Sådanne træk skyldes dels grammatiske forskelle mellem sprogene, dels typisk forskellige leksikaliseringsmønstre. Analysen af de voksne døves fortællinger på dansk tegnsprog viser en retorisk stil med større vægt på referentperspektivet i forhold til fortællerperspektivet end i fortællingerne på dansk. Fortællerne repræsenterer fra starten historienes hovedperson ved deres eget locus, og de introducerer overvejende nye referenter sådan som de i fortællingen kommer til syne for hovedpersonen. Hvis de sekundære referenter handler med hovedpersonen uden at vedkommende først når at identificere den sekundære referent, introducerer de voksne de sekundære referenter ved deres handling, og det relevante prædikat udføres rettet mod tegnsprogsbrugeren som repræsenterende hovedpersonen. Disse meget ikoniske forløb afbrydes af korte benævnelser af referenterne ved hjælp af substantiver med eller uden EN. I benævnelseerne viser fortællerperspektivet sig ved at fortællerne har øjenkontakt med modtageren.

Bortset fra de yngste børn bruger de fleste børn EN nogenlunde i overensstemmelse med de voksnes brug og fortællerperspektivet. Men

de har meget svært ved at følge den retoriske stils referentperspektiv. Godt halvdelen af de 58 introduktioner af sekundære referenter adskiller sig ikke fra introduktionerne af hovedpersonerne. I hovedparten af de resterende tilfælde introducerer børnene den sekundære referent i relation til hovedpersonen, men bruger leksemerne SE og FINDE, ikke produktivt dannede prædikater. Kun i otte tilfælde forsøger børnene, og primært børnene med døve familiemedlemmer, at bruge produktivt dannede prædikater, men ingen af dem mestrer at styre deres blikretning og ansigtsudtryk konsekvent.

Børnene i undersøgelsen er mellem seks og ni år. Børn på denne alder kan forventes at have tilegnet sig deres førstesprogs basale grammatik, men deres eliciterede fortællinger på en række sprog afviger stadig fra voksnes retoriske stil som vist af Berman & Slobin (1994) for bl.a. engelsk, spansk og hebraisk. Fortællingerne på dansk hvorfra der er eksempler i denne artikel, er indsamlet fra børn mellem seks og ni i det projekt om sprogtilegnelse og typologi der omtales i note 1, og de viser tilsvarende et meget monotont mønster for introduktion af de sekundære referenter, typisk i A-historierne (*og så ser han en N* og i P-historierne (*og så kommer/står/er der en N som/og V-er*).

Det er nærliggende at forbinde den retoriske stils referentperspektiv i dansk tegnsprog med ikoniciteten i udtryksmidlerne: Tegnsprogsbrugeren kan skifte ”rolle” og se begivenheden fra forskellige perspektiver. Men det er vigtigt at gøre sig klart hvordan en tegnsprogsfortælling adskiller sig fra fx pantomime. Fortællingerne på tegnsprog varer ikke længere end de tilsvarende fortællinger på dansk. Desuden bliver tegnsprogsbrugeren på samme sted gennem de forskellige skift; de behøver altså ikke bevæge sig rundt. De kan også repræsentere flere referenter samtidig ved hjælp af forskellige artikulatorer (jf. illustration 2, illustration 5 og illustration 6), og sekvenserne er stramt opbygget med korte skift til fortællerperspektivet når de enkelte referenter identificeres ved hjælp af substantiver (jf. illustration 5d-e). Endelig kan fortælleren angive informationel vægtfordeling ved hjælp af konventionaliserede ansigtsudtryk (jf. illustration 4).

Emmorey (2014) resumerer en del af forskningen i ikonicitetens rolle for tilegnelse af tegnsprog og påpeger at man må skelne mellem ikonicitetens rolle i strukturbeskrivelsen og dens rolle for sprogprocesse-

ring, herunder tilegnelse. Udnyttelse af ikonicitet forudsætter at barnet har de relevante kognitive færdigheder til at sammenligne strukturerne i indholdsrepræsentationen og udtryksrepræsentationen. Desuden er der kulturelle og artikulatoriske begrænsninger på ikonicitet. Fx udskiftes mere ikoniske håndformer eller bevægelser ofte med mindre ikoniske både i voksnes og børns tegnsprog for at lette artikulationen.

Vi må antage at børnene i denne undersøgelse har de kognitive færdigheder til at opfatte og sammenligne udtryks- og indholdsstrukturen i sekvenser med referentperspektiv og fortællerperspektiv og de konventionaliserede simultane blandinger af de to perspektiver. Som nævnt omgås mange af børnene i undersøgelsen mest hørende brugere af dansk tegnsprog som har lært sproget i en sen alder. En del af forklaringen på deres vanskeligheder er derfor sandsynligvis at de ikke har set tilstrækkeligt meget af sproget til at tilegne sig de relevante konstruktioner. Men også børnene med døve forældre har problemer, især problemer med at integrere blikretning og mimik på de konventionaliserede måder, i hvert fald i testsituationen. Udførelsen af de komplekse produktivt dannede konstruktioner er altså meget krævende trods ikoniciteten.

Denne artikels data stammer som nævnt overvejende fra 2004. I dag ville det ikke være muligt at indsamle data til en lignende undersøgelse fordi meget få børn i Danmark lærer dansk tegnsprog. Dansk tegnsprog vil dog i mange år fremover være primærsprog for flere voksne end mange af verdens sprog.

Elisabeth Engberg-Pedersen
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
eep@hum.ku.dk

NOTER

- 1 Tak til Bo Hårdell, som har dansk tegnsprog som primærsprog, for hjælp med at indsamle data fra børnene og med transskriptionerne. Desuden tak til de deltagende børn og de fem voksne, Eva Abildgaard, Jane Brøndum, Janne Boye Niemelä, Annegrethe Pedersen og Anne Skov Hårdell. Tak også til Eva for at være model for illustrationerne. Vi har ikke lavet modelfoto af børnenes konstruktioner fordi det er meget vanskeligt for en voksen tegnsprogsbruger at efterligne ”ugrammatiske” tegnsprogskonstruktioner. Jeg vil også gerne takke en anonym bedømmer og NyS’ redaktion for omhyggelig og venlig kritik. Hvad der er tilbage af uforståelige steder og uklarheder, er alene mit ansvar. I undersøgelsen har jeg brugt eliciteringsmaterialer som blev udviklet i et projekt om sprogtilegnelse og typologi med deltagelse af Peter Harder, mig selv og en gruppe studerende ved lingvistik, audiologopædi og engelsk på Københavns Universitet. Fortællingerne på dansk blev indsamlet i dette projekt.
- 2 I det følgende bruger jeg dansk tegnsprog om det sprog som er primærsprog for bl.a. de fleste voksne i Danmark som har været døve siden den tidligste barndom. Jeg bruger dansk om det sprog vi normalt kalder dansk, hvad enten det er i skriftlig eller mundtlig form. Dansk tegnsprog er altså et rent visuelt sprog som primært bruges af døve, mens dansk er et primært lydligt baseret sprog med et tilknyttet skriftsprog.
- 3 På engelsk bruger man *the signer* om den der *signs*, dvs. udfører tegnsprog. På svensk bruger man *tecknaren* og *teckna*. Vi er tilbageholdende med at sige *tegnere* og *tegne* på dansk, selv om vi har brug for at benævne den der udfører tegnsprog, og sige hvad vedkommende gør, i lighed med når vi taler om hvad taleorganerne gør når vi taler. Her bruger jeg tegnsprogsbruger om den person der udfører tegnsprog.
- 4 I nogle tilfælde bruger børnene flere strategier i introduktionen af samme referent. Optællingen inddrager kun den først anvendte strategi.

LITTERATUR

- Bergman, B. & E. Engberg-Pedersen. 2010. Transmission of sign languages in the Nordic countries. D. Brentari (red.) *Sign languages*. Cambridge: Cambridge University Press. 74-94.
- Berman, R.A. & D.I. Slobin. 1994. *Relating events in narrative: a crosslinguistic developmental study*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Emmorey, K. 2014. Iconicity as structure mapping. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 369. 1-9.
- Emmorey, K. & J. Reilly. 1998. The development of quotation and reported action: conveying perspective in ASL. E.V. Clark (red.) *The Proceedings of the Twenty-ninth Annual Child Language Research Forum*. Stanford: Center for the Study of Language and Information, Leland Stanford Junior University. 81-90.
- Engberg-Pedersen, E. 1990. Pragmatics of nonmanual behaviour in Danish Sign Language. W.H. Edmondson & F. Karlsson (red.) *SLR '87: Papers from the Fourth International Symposium on Sign Language Research*. Hamburg: Signum Press. 121-128.
- Engberg-Pedersen, E. 1993. *Space in Danish Sign Language: the semantics and morphosyntax of the use of space in a visual language*. Hamburg: Signum Press.
- Engberg-Pedersen, E. 2003a. From pointing to reference and predication: pointing signs, eyegaze, and head and body orientation in Danish Sign Language. S. Kita (red.), *Pointing: where language, culture, and cognition meet*. Mahwah: Lawrence Erlbaum. 269-292.
- Engberg-Pedersen, E. 2003b. Udtryk for perspektivskift i døve børns fortællinger på tegnsprog. H. Galberg Jacobsen, D. Bleses, T.O. Madsen & P. Thomsen (red.) *Take Danish - for instance: linguistic studies in honour of Hans Basbøll presented on the occasion of his 60th birthday 12 July 2003*. Odense: Syddansk Universitetsforlag. 59-73.
- Engberg-Pedersen, E. 2011. Cognitive foundations of topic-comment and foreground-background structures: evidence from sign languages, cospeech gesture and homesign. *Cognitive Linguistics* 22(4). 691-718.
- Ethnologue: languages of the world*. 2014. (<http://www.ethnologue.com>, kontrolleret 13.10.2014).
- Evans, N. 2013. Some problems in the typology of quotation: a canonical approach. D. Brown, M. Chumakina & G.G. Corbett (red.) *Canonical morphology and syntax*. Oxford: Oxford University Press. 66-98.
- Janzen, T., B. O'Dea & B. Shaffer. 2001. The construal of events: passives in American

- Sign Language. *Sign Language Studies* 1(3). 281-310.
- Liddell, S.K. 2003. *Grammar, gesture, and meaning in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meir, I., W. Sandler, C. Padden & M. Aronoff. 2010. Emerging sign languages. P. Nathan, M. Marschark & P.E. Spencer (red.) *The Oxford handbook of deaf studies, language, and education, Vol. 2*. Oxford: Oxford University Press. 268-280.
- Metzger, M. 1995. Constructed dialogue and constructed action in American Sign Language. C. Lucas (red.) *Sociolinguistics in deaf communities*. Washington: Gallaudet University Press. 255-268.
- Meurant, L. 2008. *Le regard en langue des signes: anaphore en langue des signes française de Belgique (L.SFB): morphologie, syntaxe, énonciation*. Namur & Rennes: Presses Universitaires de Namur & Presses Universitaires de Rennes.
- Morgan, G., R. Herman & B. Woll. 2002. The development of complex verb constructions in British Sign Language. *Journal of Child Language* 29(3). 655-675.
- Morgan, G. & B. Woll. 2003. The development of reference switching encoded through body classifiers in British Sign Language. K. Emmorey (red.) *Perspectives on classifier constructions in sign languages*. Mahwah: Lawrence Erlbaum. 297-310.
- Nyst, V. 2007. Simultaneous constructions in Adamorobe Sign Language (Ghana). M. Vermeerbergen, L. Leeson & O. Crasborn (red.) *Simultaneity in signed languages: form and function*. Amsterdam: John Benjamins. 127-145.
- Percy-Smith, L., G. Busch, M. Sandahl, L. Nissen, J.L. Josvassen, T. Lange, E. Rusch & P. Cayé-Thomasen. 2013. Language understanding and vocabulary of early cochlear implanted children. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology* 77(2). 184-188.
- Reilly, J. & D. Anderson. 2002. FACES: the acquisition of non-manual morphology in ASL. G. Morgan & B. Woll (red.) *Directions in sign language acquisition*. Amsterdam: John Benjamins. 159-181.
- Sandler, W., I. Meir, C. Padden & M. Aronoff. 2005. The emergence of grammar: systematic structure in a new language. *PNAS* 102(7). 2661-2665.
- Schembri, A. 2003. Rethinking 'classifiers' in signed languages. K. Emmorey (red.) *Perspectives on classifier constructions in sign languages*. Mahwah: Lawrence Erlbaum. 3-34.
- Slobin, D.I. 1996. From "thought and language" to "thinking for speaking". J.J. Gumperz & S.C. Levinson (red.) *Rethinking linguistic relativity*. Cambridge: Cambridge University Press. 70-96.
- Sweetser, E. 2012. Introduction: viewpoint and perspective in language and gesture,

from the Ground down. B. Dancygier & E. Sweetser (red.) *Viewpoint in language: a multimodal perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. 1-22.

Verhagen, A. 2007. Construal and perspectivization. D. Geeraerts & H. Cuykens (red.) *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press. 48-81.

APPENDIKS

Dansk tegnsprog udnytter forskellige, samtidige artikulatorer. Hænderne udfører primært leksemer og produktivt dannede prædikater. Leksemerne gengives her i skrift ved en tentativ oversættelse med en dansk gløse skrevet med kapitæler, fx MAND. Flere danske ord til en gløse forbindes med bindestreger for at vise at der er tale om kun et manuelt tegn: NÆRME-SIG. Produktivt dannede prædikater gengives her ved tilnærmede betydningsbeskrivelser: ”gribe-om-arm-og-ryste-den”. Tegn kan mærkes for loci i rummet, inkl. tegnsprogsbrugerens eget locus, locus c: Hænderne orienteres eller bevæges langs den vektor locusretningen udgør, hen mod eller væk fra tegnsprogsbrugers krop: fx NÆRME-SIG+ho-c, hvor hånden føres fra lidt øppe til højre for fortælleren mod fortælleren selv (= c). I tegnsprog inddeles strengen af tegn i enheder ved hjælp af rytmen i tegnudførelsen og ændringer i mimik og krops- og hovedbevægelser. De samme artikulatorer kan også angive informationsvægtning. Dette kommenteres i teksten hvor det er relevant. Transskriptionerne viser kun det der er relevant i konteksten.

Eksempler på dansk tegnsprog kan ses i *Ordbog over danske tegnsprog* (<http://www.tegnsprog.dk>).